

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ג

תשע"ג

חשוון 433

ברכות העולה לתורה

ברכות התורה המוכרות לנו היום הן למעשה שלוש ברכות שונות המוצגות בגמרא במסכת ברכות (יא ע"ב), כשלוש תשובות אלטרנטיביות לשאלה "מאי מברך?" התשובה הראשונה היא זו של רב יהודה בשם שמואל: "אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה". התשובה השנייה, של ר' יוחנן, ממשיכה למעשה את הראשונה ומוסיפה עליה:

הערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו ובפיפות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.

התשובה השלישית היא זו של רב המנונא שאמר שיש לברך כך: "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה". לדעתו של רב המנונא, הצעתו היא המעולה בכל ההצעות (כדברי רש"י: "לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל") אך היות שיש היגיון רב גם בברכות האחרות נכון יהיה לומר את שלושתן, וכך אמנם נפסק להלכה (רמב"ם, הלכות תפילה ז, י; שולחן ערוך, אורח חיים מז, ה).

כל ברכה משלוש הברכות הללו מצדיקה עיון נרחב כשלעצמה, ואף המכלול השלם מצדיק התייחסות ולימוד לגופו. במסגרת קצרה זו לא נוכל לעשות זאת, מעבר להערה על כך שלפנינו שלושה היבטים שונים של התייחסות לעיסוק המהותי והמרכזי של לימוד תורה. ההיבט הראשון, המבוטא בברכה הראשונה, הוא ההיבט המצוותי, המתייחס לקיום מצוות ה' בתורה ובדברי הנביאים והמחייב כל אדם מישראל ללמוד את תורת ה'. ההיבט השני, המשתקף בברכה השנייה, הוא ההיבט המסורתי, המתייחס לכך שלימוד התורה הוא צינור התקשורת הבין-דורי הוותיק, הרחב והמקיף ביותר בעולם, והוא זה שמכוחו מסוגל עם ישראל לשמר את עמוד השדרה הפלאי של הנאמנות לתורה לאורך אלפי שנים, בכל הגלויות ובכל השפות. ההיבט השלישי, הרמוז בברכה השלישית, הוא ההיבט הסגולתי, הפנימי, המתייחס לקשר הפנימי, יסוד כל העולמים, הקיים בין ישראל והתורה, הנובע מבחירת ישראל מכל העמים.

נתייחס עתה למישור הכולל את שלוש הברכות גם יחד: עצם חובת ההתייחסות אל לימוד התורה בדרך של "ברכה בתורה תחילה". ביטוי זה לקוח כמובן מדברי הגמרא בנדרים (פא ע"א) העוסק בניתוח הסיבות לחורבנה של ארץ ישראל. על השאלה שנשאלה בירמיהו (ט, יא), "מי האיש החכם ויבן את זאת [...] על מה אבדה הארץ?", השיב הקב"ה בפסוק הבא: "על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם" (שם ט, יב). על פי פירושו של רב יהודה משמעותה של עזיבת התורה שאליה התכוון הקב"ה היא "שלא ברכו בתורה תחילה".

המהר"ל, בהקדמתו לספר "תפארת ישראל" מסביר, שההכרה בבורא עולם כנותן התורה היא "סיבה בעצם" לאפשרות התייחסותה של התורה בעם ישראל. באומרו "סיבה בעצם" מתכוון המהר"ל לומר שמדובר בחיבור מהותי ולא בסיבה "היסטורית" המכונה "סיבה במקרה", כמו יחסו של האדריכל או הבנאי אל בניין הבית, שאף על פי שהם היו סיבה לראשית קיומו, הדבר שייך ל"היסטוריה" ואינו משפיע כהוא זה על המשך עמידתו של הבית הבנוי. אולם חיבור התורה לישראל אינו מובן מאליה ואינו יכול להתקיים מעצמו כמו חיבור אבני הבית זה לזה, אלא הוא דורש התייחסות מתמדת אל הסיבה שיצרה את ראשית הקשר הזה – בורא עולם, נותן התורה. התייחסות זו אינה הכרה ידיעתית בלבד, ובוודאי אינה רק אמירה בפה, אלא משמעותה היא יחס נפשי עמוק וחיובי ביותר אל הקב"ה, בתוקף היותו נותן התורה. וכך כותב המהר"ל:

ואל יקשה לך למה לא היו מברכין בתורה תחלה, שאין פירוש הברכה הדבור בפה בלבד, דודאי הדבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה היא האהבה הגמורה והדבקות אל השם יתברך, לאהוב השם יתברך במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה. ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב (דברים ו') ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, ולא היה להם האהבה הגמורה אל השם יתברך במה שנתן התורה לישראל, ובפרט על הטובה הגדולה שהיא התורה שהיא טובה על הכל, שיש לברך הש"י ויתעלה שמו על זה בכל לבו וכפי הטובה העליונה לא היו מברכים בכל לבם.

גישה לתורה מתוך אהבה אמתית היא משימה שאינה קלה כלל ועיקר, ובאופן פרדוקסאלי-משהו היא קשה במיוחד עבור תלמידי חכמים ש"תורתם אומנותם" לכן אומרת הגמרא (נדרים פא ע"א) שאין זה מצוי שבניהם של תלמידי חכמים ייצאו אף הם תלמידי חכמים, מפני שהאבות אינם "מברכין בתורה תחלה". המהר"ל בנתיב התורה (פרק ז) מסביר שדווקא אנשים פשוטים שאינם מכירים בחכמתה של התורה, אך מכירים בתפקידה כעמוד השדרה של עם ישראל, מסוגלים להכיר בחסד ובטוב שעשה עמנו הקב"ה כשנתן לנו את תורתו. אך תלמידי חכמים (ובימינו נכון יהיה להוסיף: ותלמידות חכמים) המכירים בחכמה האין-סופית שבתורה, עלולים לעסוק בה שלא מתוך אהבת ה' יתברך. אתגר זה מונח לפתחו של כל מי שבחר ללמוד וללמד תורה בעם ישראל, וכשם שהכישלון בו הביא לחורבנה של הארץ, הצלחה בו תביא בעזרת ה' לבניינה המחודש.

הרב ד"ר מיכאל רוטנברג
מרצה במכון ההוראה קרני שומרון

מעשי משה – סימן לבנים

שלושה סיפורים מספרת לנו התורה על משה רבנו כרקע להכרת אישיותו.

(א) משה יוצא אל אחיו ורואה: "וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו [...] ויד את המצרי ויטמנהו בחול" (שמות ב, יא-יב).

(ב) למחרת הוא רואה: "שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך?" (שם ב, יג).

(ג) משה בורח מפרעה ומגיע למדין. הוא רואה שהרועים אינם נותנים לבנות יתרו להשקות את צאנם: "ויקם משה ויושען וישק את צאנם" (שם ב, יז).

מה תכלית הסיפורים? בספר לב אהרן, הרב אהרן אבן חיים (ספר שופטים, פ"א סי' ג) מסביר:

ידוע לנו [...] שאין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שיבדקנו בדברים אשר יורו על שלמותו ועל היותו ראוי והגון לאותה מעלה [...] ולא נבחר על צד הרצון לבד אלא מפני היותו הוא ראוי לזה. וכן [מצינו] במשה.

היו שהוסיפו (נחמה ליבוביץ, עיונים לספר שמות), שמעשים אלה באו ללמד מדוע נבחר משה למנהיגם של ישראל. בשני המעשים הראשונים אנו רואים את חוש הצדק שבו ואת האכפתיות והקשר לאחיו ולעמו. אך במעשה הראשון, בהורגו את המצרי, היה מקום לומר שרגש האחוה, בראותו שבני עמו מוכים ונרדפים, דחפו אותו לכך. גם במעשה השני, הפריע לו מצבם המוסרי הירוד של אחיו. אולם במעשה השלישי בא במיוחד לידי ביטוי חוש צדק זה, שהרי משה נרדף על ידי פרעה ובורח למקום שלא מכירים אותו. כאשר הוא רואה את מעשי עוולה הנעשים לנשים שאינם מבני עמו, אין הוא יכול לשתוק ולמרות הסכנה הוא עוזר לבנות יתרו להשקות את צאנם.

בשמות רבה (ב, ב) מובא סיפור נוסף. כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר, ברח ממנו גדי. רץ אחריו ומצאו ששותה מים. הרכיבו על כתפו. אמר לו הקב"ה: יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם חידך אתה תראה את צאני ישראל. נמצאנו למדים המנהיג האמתי שלם בכל, ביחס לאחיו, ביחס לאדם נכרי, וביחס לבעל חיים.

במעשים אלה מתבלט משה כמנהיג העם כבר בראשית דרכו. הוא אינו נושא נאומים או מטיף מוסר. הוא נושא בעול עם

הצבור, יוצא אל אחיו ורואה בסבלותם, אך אינו מסתפק בראייה בלבד, אף לא בגילוי של בכי ואנחה, אלא עוזר להם בפועל. בשמות רבה (א, כז) נאמר: "וירא בסבלתם" מהו וירא? שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, והיה נותן כתיפיו [טיט] ומסייע לכל אחד ואחד מהן. כדי להיות מנהיג, חייב אדם לסחוב על גבו שקים של חול וטיט, ולחוש בגופו את סבל עמו.

מסר נוסף יש בסיפורים אלה: ידוע כי גאולת מצרים היא שורש כל הגאולות. שלושת הסיפורים הם בבחינת מעשה אבות סימן לבנים והם שלבים שונים בגאולתם של ישראל.

המעשה הראשון, "איש מצרי מכה איש עברי" מלמד על היחס בין אומות העולם לישראל. בני ישראל היו אז משועבדים במצרים, מוכים ומעונים. גאולתם תהיה "ויך את המצרי ויטמנהו בחול", כשיצאו מעבדות לחירות, כשיתחררו מעול זרים. המעשה השני, "שני אנשים עברים נצים" מלמד על הבירור הפנימי בעם ישראל. בימי משה קיימת מחלוקת פנימית קשה בעם על הדרך, על התכנים ועל הזהות. המחלוקת מביאה למלשינות ולשנאת חנם. המנהיג נאלץ לברוח, וחוזר. רק לאחר שנים רבות העם מקבל את מנהיגותו ואת דרכו. המעשה השלישי, שבו משה מושיע את בנות יתרו – עם ישראל עוזר ומושיע את הגויים, "ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" (עובדיה א, כא).

שלבים אלו באים לידי ביטוי גם באדם הפרטי. בניית אישיות חינוכית-תורנית של נער מתבגר וההתמודדות שאותם הוא עובר מורכבת גם היא משלושה שלבים אלה. השלב הראשון, התבגרות ועצמאות. הוא עומד ברשות עצמו ואינו תלוי באחרים (בהורים וכדומה). השלב השני, התמודדות פנימית עם עצמו. חיפוש דרכו בחיים, התמודדות עם שאלות מהותיות, ועמידה על שורשו ומהותו. שלב זה הוא ארוך וקשה ויש בו עליות ונפילות. השלב השלישי, כאשר הוא מוצא את דרכו, לומד וממלא את עצמו בתורה ובמידות הוא עוזר ומלמד אחרים ומעניק להם מעצמו "ונשתחוה ונשובה אליכם" (בראשית כב, ה; ראו, בפירוש רש"י הירש; ובעלות ראיה, א, עמ' פח).

הרב יעקב זיסברג

מרכז השלוחה במכון להכשרת מורים

שעל יד ישיבת ההסדר קרני שומרון

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

מדבריו לפרשת שמות

ברוריה מכמן

שמות – תחילת הופעת העם היא במציאות של שם מיוחד, שם אמיתי מגלה מהות דבר.

השם 'שמות' – כשמסתכלים במיוחד רואים שהעם מחל להופיע במציאות של שם מיוחד לו. יש מאמרים בחז"ל על כך שיש לאדם כינויים שונים למצבים שונים ומיוחדים. אצל יעקב מוצאים "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל". במובן האמיתי של שם יש במציאות זיהוי של החפץ זה ולא אחר, זה המונח במובן של שם. כל שם הוא מסכתא גדולה מאד. יש מדרגות בערכים, יש שם שהוא השם האמיתי של דבר מסוים, "כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" – זו מציאות ראשונה של קריאת אמיתית בשם, זה מבטא תוכן ומהות.

פעמים שם זה רק להבחנה, ומשמש כאמצעי וכמכשיר חיצוני. אך יש סימנים שהם עצמיים ומהותיים, סימן חיצוני אינו אלא מכשיר עזר, ויש סימנים המגלים אופיו, מהותו ועצמותו של החומר – בדבר גשמי, או בעניין רוחני. השם במובן העליון והאמיתי שלו זה כשהוא מגלה את הנשמה, שם מוצלח אמיתי הוא שם שמבטא גילוי ותוצאה של עצם המהות והמציאות. בשמירת השם יש מובן של אי החלפה, "מין במינו". [...] "מין במינו" הוא כאשר הם שווים בשם, קרויים בשם אחד, ואין זה מזנה החומר, שם עושה עצמיות מהות העניין, ובמדרגותיו השונות של השם, לפי גדלות הדברים. [...]

השם של בני ישראל הוא עניין אלוהי המגלה הנשמה, המהות, התוכן והכוח. "ואלה שמות בני ישראל" – כשהם מתחילים להופיע בשמותם זו מדרגה עליונה ומשהו מיוחד. [...]

ב"אלה שמות" – זו התחלת התגלות השם בישראל, והתגלות אלוקות בשם. מתחיל להתגלות ולהופיע, ומתוך גלויות יש התגלויות וגאולה [...].

מתוך: הרב הושע רבינוביץ, מאורות הרצי"ה, שיחות הרב צבי יהודה על פרשיות השבוע והמועדים – שמות, עמ' קמא-קמח, מכללת אורות ישראל, אלקנה תשע"א